

УДК 81'367.623:[811.161.3+811.111]

UDC 81'367.623:[811.161.3+811.111]

ДРУГАСНЫЯ МЕНТАЛЬНЫЯ НАМІНАЦЫІ (НА МАТЭРЫЯЛЕ ПАРАМЕТРЫЧНЫХ ПРЫМЕТНІКАЎ АНГЛІЙСКОЙ І БЕЛАРУСКАЙ МОЎ)

SECONDARY MENTAL NOMINATIONS (ON THE MATERIAL OF PARAMETRIC ADJECTIVES OF THE ENGLISH AND BELARUSIAN LANGUAGES)

В. А. Мусіенка,

аспірант кафедры мовазнаўства
і лінгвадыдактыкі Беларускага дзяржаўнага
педагагічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка

V. Musienka,

Postgraduate Student of the Department of
Linguistics and Linguodidactics, Belarusian State
Pedagogical University named after Maxim Tank

Паступіў у рэдакцыю 21.01.20.

Received on 21.01.20.

У артыкуле разглядаюцца другасныя намінацыі параметрычных прыметнікаў у структуры словазлучэнняў беларускай і англійскай моў. Вылучаны значэнні параметрычных прыметнікаў, вызначаны характар спалучальнасці прыметнікаў з іншымі словамі, разгледжаны параметрычныя прыметнікі беларускай і англійскай моў у сваіх першасных значэннях.

Ключавыя словы: параметрычныя прыметнікі, спалучальнасць, першасныя і другасныя значэнні, лексіка-семантычныя групы, словаўтварэнне.

The article considers secondary nominations of parametric adjectives in the structure of word combinations of Belarusian and English. The meanings of parametric adjectives are revealed, the character of combination of adjectives with other words is defined, parametrical adjectives of Belarusian and English in their primary meanings are considered.

Keywords: parametric adjective, combination, primary and secondary meanings, lexical-semantic groups, word-formation.

У корпусе другасных намінацый значную частку складаюць лексічныя адзінкі, якія выражаюць разуковы здольнасці чалавека. Такія другасныя ЛСВ утвараюцца па семантычных мадэлях, заснаваных на суаднесенасці першасных і другасных значэнняў, а таксама агульнасці іх семантычных прымет. У многіх выпадках для ўтварэння ментальных намінацый выкарыстоўваюцца параметрычныя лексічныя адзінкі, якія называюць памер, даўжыню, працягласць, глыбіню і іншыя якасці і характарыстыкі прадметаў. Параўнанне параметраў і ментальных характарыстык засведчана ў многіх мовах свету, і таму мадэль утварэння ментальных ЛСВ ад параметрычных ЛСВ можна лічыць універсальнай. Далей у артыкуле параўноўваюцца ментальныя другасныя намінацыі ў беларускай і англійскай мовах.

Мэтай працы з'яўляецца даследаванне ментальных намінацый, якія выяўлены ў сэнсавых структурах параметрычных прыметнікаў беларускай і англійскай моў. Асноўныя задачы – вызначэнне структуры параметрычных прыметнікаў, іх функцыянаванне ў розных стылях разглядаемых моў, выяўленне агульных, тыпалагічных і спецыфічных рыс рэпрэзентацыі ментальнасці ў беларускай і англійскай мовах.

Матэрыялам для даследавання выступаюць тэкставыя фрагменты з параметрычнымі прыметнікамі, выдзеленыя метадам мэтанакіраванай выбаркі з лексікаграфічнай крыніцы. У даследаванні былі выкарыстаны наступныя слоўнікі: «Macmillan English Dictionary» [1]; «Cambridge English Dictionary» [2]; «Тлумачальны слоўнік беларускай мовы» [3].

Параметрычныя прыметнікі ў структуры ад'ектыўных намінацый упершыню становяцца прадметам даследавання на матэрыяле слоўнікавых тлумачэнняў, літаратурных твораў і іх перакладаў, што вызначае навізну дадзенага артыкула. Актуальнасць тэмы абумоўлена большай цікавасцю і да намінацый у беларускай мове, і да англійскай мовы ўвогуле. Ад'ектыўныя намінацыі валодаюць высокай прадуктыўнасцю і шырока выкарыстоўваюцца ў літаратуры і ў гутарковай мове.

Параметрычныя прыметнікі вылучаюцца шматлікасцю прымет і выкарыстоўваюцца для характарысты-

кі розных уласцівасцей і якасцей чалавека. Такія прыметнікі пры пераходзе ў рэцыпіентную сферу ментальнасці захоўваюць дзве матывацыйныя семы: тое, што перавышае норму і ацэньваецца станоўча; тое, што ніжэй за норму і ацэньваецца адмоўна. Канкрэтны змест такіх сем залежыць ад экстралінгвістычных асаблівасцей, замацаваных за словам, а таксама характару спалучальнасці з іншымі словамі:

вялікія (малыя) здольнасці – great (little) abilities: Пакрысе, аднак жа, ён усцешыўся: яго Адам выявіў **вялікія здольнасці** і наймацнейшы нахіл да гаспадаркі (К. Чорны); *He has made his great abilities well known by his works, as well as his skill in every part of gardening* (Н. Ле Ружэтэль) – Ён зрабіў свае **вялікія здольнасці**, якія былі добра вядомымі сваімі працамі, а таксама сваім майстэрствам у кожнай частцы садоўніцтва (Х. Ле Ружэтэль);

шырокі (вузкі) кругагляд – broad (narrow) knowledge: Тут было ветрана і халадней, чым у рове, затое адкрываўся **шырокі кругагляд** на поле з абодвума канцамі шашы, сярэдзіна якой хавалася за вяршыняй пагорка (В. Быкаў); *Our American roots give us broad knowledge of the U.S. corporate world* (Adverts from Parents) – *Нашы амерыканскія карані даюць нам шырокі кругагляд амерыканскага дзелавога свету* (Аб'явы бацькоў);

высокая (нізкая) культура – high (low) culture: Адна з іх бландзінка з блакітнымі вачамі, другая з чорнымі бліскучымі, як чорны брыльянт (калі пажадаеш, прышлю фотаздымкі), **высокая культура** душы і цела (В. Кармазаў); *The political significance of the vulgarization of high culture is exemplified in the more complicated case of Andy Warhol.* (S. Lash) – *Палітычнае значэнне вульгарызацыі высокай культуры выяўляецца ў больш складаным выпадку Эндзі Уорхала* (С. Лэш).

У працэсе ўтварэння другасных ЛСВ могуць актуалізавацца наступныя прыметы:

а) разуковыя здольнасці: (*глыбокія веды – deep knowledge:* Па ўсіх прадметах ён меў **глыбокія веды**, і астатнія, нават выдатнікі, адчувалі сябе неяк няўтульна, побач з ім яны праігравалі (Э. Луканскі);

He had a **deep knowledge** of the habits of all the local wildlife and an uncanny knack of befriending them (В. Наухвелл) – У яго было глыбокае веданне звычай усёй мясцовай дзікай прыроды і незвычайны спрыт пасябраваць з імі. (Б. Хоксвелл), глыбокі розум – *profound intellect*, высокі інтэлект – *high order of intelligence*, шырокі кругагляд – *broad knowledge*, маштабнае мысленне – *global mindset*);

б) значнасць асобы (вялікі вучоны – *great scientist*: Міхаіл Міхайлавіч быў задаволены Валодзем і вельмі спадзяваўся, што з яго вырасце **вялікі вучоны** (Э. Луканскі); And then a **great scientist**, Rassilon, led the people into the scientific age. (N. Penswick) – А пэтым вялікі вучоны Расілон павёў людзей у эпоху навукі (Н. Пенсвік), *вялікі палкаводзец* – *great war chief*, буйны спецыяліст – *major specialist*, высокі госць – *high guest*, дробны чыноўнік – *minor official*);

в) унутраны стан чалавека (высокае пачуццё – *high feeling*: Напоўнены сэрцы / **Пачуццём высокім**; / Нас гордасць шугае / Патокам глыбокім (Я. Копас) – Haymo the Bishop advised the Archbishop not to go into the city because of the **high feeling** towards the bishops and the danger to their persons (D and Gowers) – Епіскап Хайма параіў архіепіскапу не ехаць у горад з-за *высокага пачуцця да біскупаў і небяспекі для іх людзей*. (Д і Говерс), *глыбокая любоў* – *deer love*, *бязмежнае каханне* – *boundless love*);

г) тактоўнасць, далікатнасць (*тонкія манеры абыходжання* – *delicate manners*);

д) жорсткасць, рашучасць (*круты нораў* – *harsh character*);

е) завуляванасць (*тонкі гумар* – *subtle humor*, *тонкі намёк* – *gentle hint*);

ё) дэталёвасць, дасканаласць (*тонкае веданне справы* – *subtle knowledge of subject*);

ж) радыкальнасць (*левы ўхіл* – *left-wing deviation*) і інш.

Да параметрычных прымыкаюць фарматыўныя прыметнікі, першасныя ЛСВ якіх указваюць на пэўную форму прадмета, асаблівасці яго знешняга выгляду: звілістасць, крывізну, вуглаватасць і інш. У гэтай групе вылучаюцца бінарныя пары *прамы, роўны* – *крывы, касы* (*straight, flat* – *crooked, oblique*), у якіх выразна адлюстроўваецца сувязь ЛСВ галіны фізічнай характарыстыкі аб'ектаў і сферы чалавечых адносін, больш канкрэтнай і больш абстрактнай сфер спазнання. Пераносныя ЛСВ полісеманта *прамы* – *straight* засноўваюцца на прыметах:

'непасрэдная сувязь' (*прамая сувязь* – *direct linkage*, *прамыя ўказанні* – *direct instructions*: Самім больш рашуча праводзіць рэквізіцыі, бо тут *прамая сувязь* – чым больш забярэм мы, тым менш дастанецца бандытам (А. Федарэнка); *Their study found a **direct link** between poverty and crime.* («The Art Newspaper») – Іх даследаванне выявіла *прамую сувязь паміж беднасцю і злачыннасцю* («The Art Newspaper»); Я адразу ж на першым этапе працы *вымушаны быў адпаведным чынам зарыентаваць нашы Узброеныя сілы. Не проста зарыентаваць, а даць **прамыя ўказанні** і загады* («Наша Ніва»); *The vast majority of the members of Parliament asserted that they had received **direct instructions** from the Syrian military intelligence in Lebanon* (Central television news scripts) – *Пераважная большасць членаў парламента сцвярджалі, што яны атрымлівалі **прамыя ўказанні** ад сірыйскай ваеннай*

разведкі ў Ліване. (Тэкст навін цэнтральнага тэлебачання);

'шчырасць, праўдзівасць' (*прамы і сумленны чалавек* – *direct and straightforward person*, *прамы позірк блакітных вачэй* – *straight look of blue eyes*: У сталоўцы Крэмень сустраўся з брыгадзірам бетоншчыкаў Васілём Купчыным – ветэранам будоўлі, **чалавекам сумленным і прамым** (В. Лукша); *She's very **direct and straightforward*** – Яна вельмі *прамая і сумленная*; Які *выражае сумленнасць, праўдзівасць*. Даўно ... [Рыгор] ведае Кацю, даўно знаёмы яму **прамы**, *адкрыты позірк* яе вялікіх, *блакітна-прамяністых вачэй* (М. Ваданосаў); *He held his hand to his mouth in mock apology as both girls gave him a **straight look*** (R. Pickernell) – *Ён трымаў руку на роце, з наіграным выбачэннем, калі абедзве дзяўчынкі зірнулі на яго **прамым** поглядам* (Р. Пікернэл);

'прыныцповасць' (*прамы адказ* – *straight/direct answer*, *прамы выклік* – *direct challenge*: – Дзе ж ты быў? – спытала маці. – Ды так, хадзіў поле аглядаць, сенажаці, – ухіліўся ... [Андрэй] ад **прамога адказу** (І. Дуброўскі); *You could rarely get a **straight answer** from any of them, they'd been dodging questions about his father for so long, evasion was a way of life with them.* (P. Byrers) – *Вы рэдка можаце атрымаць **прамы адказ на пытанні** з іх: яны так доўга ўхіляліся ад пытанняў пра бацьку, ухіленне было іх ладам жыцця* (П. Браерс); *Гэта быў **прамы выклік** Аляксандру* (В. Чаропка); *This is a **direct challenge** to the mission mandated by the Security Council* (Central television news scripts) – *Гэта з'яўляецца **прамым выклікам** Місіі, санкцыянаванай Саветам Бяспекі Арганізацыі Аб'яднаных Нацый.* (Тэкст навін цэнтральнага тэлебачання).

Нескладана цяпер убачыць, што разам з англійскім прыметнікам *прамы* – *straight*, які мае першаснае значэнне 'without a bend or curve – без выгібу', побач ідзе таксама прыметнік *прамы* – *direct* з першасным значэннем 'going straight from one place to another without turning or stopping – ехаць прама з аднаго месца ў іншае, не паварочваючы і не спыняючыся'. Гэта паказвае тое, што для апісання фізічнага аб'екта і напрамку ў англійскай мове існуюць дзве лексічныя адзінкі, якія спараджаюць практычна адны і тыя ж, падобныя па сваёй прыродзе другасныя ЛСВ.

Другасны ЛСВ ад'ектыва *роўны* звязаны з характарыстыкай ураўнаважанага чалавека (*роўны чалавек* – *well-balanced person*: *Дзед не кіпеў ужо, быў аж на дзве стрыманы і **роўны*** (І. Мележ). Немагчыма падабраць адпаведнае другаснае найменне беларускаму словазлучэнню *роўны чалавек*. Прыметнік *роўны* – *flat* у англійскай мове мае першаснае значэнне 'smooth and level, with no curved, high, or hollow parts – роўны, без выгнутых, высокіх або палых частак' і практычна адпавядае першаснаму значэнню беларускага варыянта, але не адпавядае беларускаму варыянту другаснае значэнне гэтага слова: 'without any energy, interest, or emotion – без энергіі, цікавасці і эмоцый'; вялы, манатонны': *'Thank you for coming so promptly,' began the inspector in a **flat** voice* (S. Shepherd) – *«Дзякуй, што прыйшлі так хутка», – пачаў інспектар манатонным голасам* (С. Шэпард). Прыметнікі *крывы, касы* – *crooked, oblique* з першаснымі значэннямі 'выгнуты, з загібамі; размешчаны пад вуглом' выяўляюць здольнасць фарміраваць негатыўна маркіраваныя другасныя ЛСВ, якія указваюць на іранічнасць, недру-

жалюбнасць, пагардлівасць, што выяўляецца ў позірку, усмешцы (*крывая ўсмешка* – *crooked smile*, *касы погляд* – *side glance*: *Адказам была крывая ўсмешка, і Гусоўскі з туюю зразумеў, што ўсё адно не здолее растлумачыць гэтаму чалавеку, навошта ён зрабіў важаком не зубрыцу, а зубра* (У. Арпоў); *Connor allowed himself a crooked smile* (P. Ling) – *Конар дазволіў сабе крывую ўсмешку; Той стаяў да яе бокам, кідаючы касы погляд у яе бок* (Я. Нёманскі); *Something more than mere loneliness, mere senile fantasies and quirks, burnt in his striking eyes, in that abrupt, probing then dropping conversation, in those sudden oblique looks at nothing* (J. Fowles) – *Нешта большае, чым проста адзінота, простыя старэчыя фантазіі і дзівацтвы, згарэлыя ў яго дзіўных вачах, у гэтым рэзкім распачынанні, а затым кіданні размовы, у гэтых раптоўных касых поглядах ні на што* (Дж. Фаулз). У англійскай мове для прыметнікаў *крывы*, *касы* – *crooked*, *oblique* намі знойдзены адпаведныя другасныя найменні, якія ёсць у беларускай мове.

Прыметнік *круты* – *steep* у яго другасным значэнні выражае такія якасці характару чалавека, як жорсткасць, рашучасць (*круты нораў* – *temper*, *круты характар* – *violent temper*): *Але гэта было толькі падставай – вельмі ж не падабаўся ім круты нораў водцы, ягоныя суровыя расправы з марадзёрамі* (В. Чаропка); *Ён не баяўся капітана, хоць ведаў яго крутаваты нораў, бо сам ваяваў у гэтай роце з зімы, ведаў кожнага байца, таксама як яны ведалі яго* (В. Быкаў); *That temper of yours is going to get you into trouble one day, Scotty* (S. Hutson) – *Твой круты нораў*

ЛІТАРАТУРА

1. Macmillan English Dictionary [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.macmillandictionary.com/>. – Date of access: 21.01.2020.
2. Cambridge English Dictionary [Electronic resource]. – Mode of access: <https://dictionary.cambridge.org/>. – Date of access: 21.01.2020.
3. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы [Electronic resource]. – Рэжым доступу: <https://skarnik.by/>. – Дата доступу: 21.01.2020.

аднойчы завядзе цябе ў бяду, Скоці (Ш. Хатсан); *He's not a bad man, but he has a violent temper*. (S. Beaumant) – *Ён не дрэнны чалавек, але ў яго бурны характар* (С. Бауман). У англійскай мове для прыметніка *круты* – *steep* другасных найменняў, якія б адпавядалі беларускім, не выяўлена. *Круты нораў* перадаецца назойнікам *temper* без ужывання прыметніка, *круты характар* – *violent temper* у англійскай мове перадаецца другаснай ад'ектыўнай намінацыяй больш у якасці выражэння бурных эмоцый.

Такім чынам, другасныя ментальныя намінацыі шырока прадстаўлены ў беларускай і англійскай мовах. Зыходная паняццёвая сфера звязаная з катэгорыяй параметрычнасці, прадказвае магістральны шлях развіцця другасных ментальных ЛСВ. Разумовыя здольнасці чалавека атаясамліваюцца з рознымі маркерамі параметрычнасці, аб'ёмам, шырынёй, глыбінёй, працягласцю. Нягледзячы на агульныя тэндэнцыі ўтварэння другасных ЛСВ у беларускай і англійскай мовах, назіраюцца спецыфічныя рысы, характэрныя для кожнай з моў. Як правіла, такія неадпаведнасці шырокім ці вузкім аб'ёмам сэнсавых структур прыметнікаў, спецыфічнасцю іх спалучальнасці ў структуры тэксту, а таксама колькаснымі паказчыкамі асобных ЛСВ ці наогул другасных намінацый. Тыпалагічныя рысы абумоўлены ўніверсальнасцю спосабаў пазнання аб'ектыўнай рэчаіснасці, агульнасцю падыходаў да катэгарызацыі моўных з'яў, дзякуючы чаму фундаментальныя прынцыпы мыслення атрымоўваюць рэальныя і наглядныя ўяўленні ў канкрэтных параметрычных вобразах.

REFERENCES

1. Macmillan English Dictionary [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.macmillandictionary.com/>. – Date of access: 21.01.2020.
2. Cambridge English Dictionary [Electronic resource]. – Mode of access: <https://dictionary.cambridge.org/>. – Date of access: 21.01.2020.
3. Tlumachal'ny slovník bjelaruskaj movy [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <https://skarnik.by/>. – Data dostupu: 21.01.2020.